

נוטריון

מסע ביבליוגרפי - גיליון 11

תשובת אבידה

"מן המפורסמות", כתב החוקר והביבליוגרף אברהם מאיר הברמן, "כי אדם שלא יגע בכספו של אחר ולא יקח דבר משלו, על מנת שלא להחזיר, נוהג קולא לעצמו ולוקח ספר של חברו בלי שום היסוס או שואל ספר ואינו מחזירו. והדברים עתיקים וידועים בכל עם ולשון..." (מסכת סופרים וספרות, תל אביב 1976, עמ' 273).

נימה דומה עולה מהסיפור (או ההלצה) דלקמן:

באחד ממסעותיו הגיע ר' מיכל רבינוביץ (סוחר ומו"ל הספרים הידוע) לעיר לידה והתדפק על דלתו של הרב, רבי יצחק יעקב ריינס. הרב קיבלו בספר פנים יפות, הכניסו לאוצר הספרים שלו, ואמר לו: דע לך, שאין אני מניח לשום בריה לראות בספרי, אלא אם כן אני עומד עליו, ואילו אתה אני מניחך להתבונן בהם כחפצך, ואני נפנה לעסקי.

שאל ר' מיכל: ובמה ראה כבוד הרב להעדיפני על מבקרים אחרים?

השיב לו: סתם אדם מישראל חשוד על גניבת ספרים, אבל אתה סוחר הנך, והספרים הם לך ענין של ממון, ואין ישראל חשוד על גניבת ממון (מינסק עיר ואם, תל-אביב 1975. עמ' 610).

ומפני "קולא" זו שהרגילו רבים בעצמם, נהגו בעלי-ספרים בישראל לחתום את שמותם בספריהם במליצות ידועות. אספתי כאן כמה מהמפורסמות שבהן:

ראיתי אנשים שאין בהם בושה וכלימה, כשרואים ספר בלי חתימה, נוטלים תחת הגלימה, ע"כ באתי לכתוב החתימה...

אף על פי שאסרו חכמים לכתוב על הספר, אבל לחתום שמו מותר, מפני שיש אנשים צדיקים שאין הולכין ד' אמות בלי נטילת ידים, ונוטלין את הספר תחת הגלימה ואומרים אין לנו מאומה (או: שלי הוא מימים ימימה)... זה שמי וזה זכרי...

השמים שמים לה' והארץ נתן לבני-אדם. חייב אדם לחתום שמו על הספר: חייב למה? אלא חיישינן מפני הרמאים, שמא יבוא איש ממצרים, ויקח הספר בשתי ידים, ויעשה פליטה על המים, ויקנה יי"ש ויאמר לחיים.

מפני שיש הרבה בני אדם שיש להם עשר אצבעות ורוצים לקרוא בלי מעות, אמרתי אתן עיני בהם ואעשה מהם גל של עצמות...

מאחר שהאמת נעדרת, והשקר גוברת, וכל פה ולשון: לי לי אומרת, לכן באתי לחתום את שמי בעט עופרת, והיא לי לאות ולמשמרת...

שמעתי שיש אנשים בני בליעל, מורדים בה' ובישראל ומועלים מעל, הגוזלים וחומסים ולוקחים מה שיש לו בעל, אמרתי שמי יצמח ויעל...

פה בשער עומדת למשמרת, אם ימצא הגנב במחתרת, שמי חקוק בעט ועופרת, אם ימצא בידו יהי לממארת, שאמת היא ניתן לכתוב, שזה הספר שייך ל...

תנו רבנן לעולם יכתוב אדם שמו על ספרו, שמא יבוא אחד מי שברית מפר, וישליך נפשו באפר, ויאמר קניתי אותו בכופר, על כן כתבתי שמי בספר...

ברישומים כאלה ובדומים להם נתקלתי בספרים רבים, אולם בספר שהגיע לאחרונה ל"קדם" מצאתי רישום שכתב דווקא... הגנב בעצמו.

מתברר שהמצפון האנושי בכל זאת עושה את שלו (או אולי הגיע "אלול"...), והגנב שלנו החליט לחזור בתשובה ולהשיב את הספר - אך לא לפני שהותיר את "חותמו" על הספר (מי התיר לו?).

זה הספר שייך לבהמ"ד של המנוח ר' יעקב רייסזף באר[?], ומשם נלקח שלא מדעת בעלים [בשנת...?] וכהיום הזה ישוב לאיתנו! חטאת נעורי ופשעי אל תזכר לי ה'!

ספרים ואש ותמרות עשן

הרב מאיר ברלין (בר-אילן) כותב בזכרונותיו על שנות ילדותו:

"השריפות היו בימים ההם חזיון מצוי. בכל קיץ כאילו היו מצפים לדעת איזו עיירה תעלה באש, מקצתה או כולה. שרפת עיירה היתה דבר שבטבע כמו המוות של אדם זקן וחולה. הבתים בעיירה היו של עץ, הגגות - של עץ או של תבן. והכל היה יבש ושחון. ניצוץ קטן שבקטנים שנפל על גג של בית או של רפת הבעיר אותו ואת כתליו גם יחד. ומכיון שדלק בית אחד, היו כל הבתים מסביב נתונים בסכנה. המים היו במדה מועטה, מכשירי כיבוי כמעט שלא היו כלל, ועם כל רוח מצויה היתה האש אוכל על ימין ועל שמאל עד לבלי השאיר שריד" (מוולוז'ין עד ירושלים, תל אביב תרצ"ט, עמ' א-ב).

בעבודה שעשיתי פעם, אספתי מתוך העיתונים "המגיד", "המליץ" ו"הצפירה", רשימה ארוכה של שריפות שהתרחשו בליטא במשך תקופה לא ארוכה. דוגמה לכך ראו בתמונה הבאה. זהו עמוד ראשון של עיתון "המגיד" (תמוז תרנ"ה, יולי 1895), בו מתפרסם "קול קורא" של רבי יצחק אלחנן ספקטור, רב העיר קובנה וממנהיגי יהדות ליטא, הקורא לצאת לעזרה לטובת נפגעי השריפות, ובתוך דבריו הוא סוקר את העיירות הרבות שנשרפו במשך קיץ אחד בלבד.

[illegible]

"מהרה"ג המפנ[אר ר' יצחק אלחנן נ"י בקובנו (קובנה) ברוסיה הגיענו ה'קול הקורא' הזה: אחב"י רחמנים בני רחמנים! הלא ידעתם גם שמעתם דבר אסונות השרפות האיומות והנוראות אשר באו על הרבה קהלות ישראל בארצנו בקיץ הזה. תתפלץ כל נפש מזעקת שבר של החרבן הנורא אשר באה על עיר ואם בישראל 'בריסק דליטא', גם לב אבן ימס במים... הרבה רבבות נפשות מערי ישראל השרופות: אישישוק, קוברין, ראזינאי, דובנא, זעלווי, וואסיל-קאווע, קרעווי, נעויל ועוד ועוד ערים וקהלות, אשר קרוב למאה אלפים נפשות נהפך עליהם הגלגל בשעות אחדות ונשארו ערומים יחפים ורעבים..."

בשריפות אלו, שכילו עיירות שלמות על תכולתן, עלו באש כמובן גם ספרים רבים בין שאר המטלטלין. ספריות רבות וחשובות עלו בעשן השמימה, ויש על כך מקורות לא מעטים.

להלן קטע מקסים שגיליתי בספר "אמשול לך משל" שכתב הסופר והמתרגם מרדכי ליפסון (תל אביב-ניו יורק 1956, עמ' רפ-רפא). זהו בעצם סיפור דמיוני (המשמש בספר כמשל), ובמרכזו תיאור נזקיה של שריפה באותם ימים.

בתוך כתב ההמלצה שכותב הרב המקומי ל"נשרפים", מופיעה המחשה יפה של אובדן ספרייה חשובה במושגי הימים ההם (מתחיל מאמצע הסיפור - הקטע הרלוונטי יותר לענייננו מודגש):

"...לימים נפלה דליקה בעיר וכל כולה נידונה באש ונשתרפה עד היסוד בה, נשתרפו בתיה ובירותיה, חצרותיה ורחובותיה, אוצרותיה וחנויותיה, ואין שיור אלא חורבות ומפולות ותימרות עשן וחרוכת. וכל בני העיר יצאו נקיים מנכסיהם ונעשו עניים ואביונים, וכל העשיר מחבירו - עני מחבירו, מדוכדך בדלי דלות ומצטרך לבריות. זריזים שבהם מקדימים ומחשיכים בשעה שלא יום ולא לילה ונכנסים אצל הרב דמתא, מרא דאתרא, זה שלא בפני זה, כדי שלא יראה אדם בקלונו של חבירו. כל אחד ואחד שייף עייל, שייף נפיק, כובש פניו בקרקע ומבקש בשפה רפה. הן ולא ורפיא, מהרב שליט"א, שיתן לו בכתב משיט"א כתב נשרף המעיד עליו, שהוא נשרף בין נשרפים, נצרך בין נצרכים ומעורר עליו רחמי נגידיים נדיבים, שיעמדו לו בשעת דחקו.

קיים הרב וקנה לך חבר, הנה כי כן יבורך גבר, חובר חבר, ידיו רב לו בלשון מליצה כידיעתו בטיב גיטין וחליצה, חורז חרוזים כנוקב מרגליות, בדיקדוק מדקדק בפרטיות וכלליות, מתאבק באבק ספריהם של איבן גנח ובן סרוק, אבן עזרא ורד"ק, בן לברט ואליהו בחור, לטוב זכור.

נטל הרב של אווז לבן, טבל בדיו של עפצים במכוון ושירטט וחטף וכתב בקצירת העומר, בל"ג בעומר, בזו הלשון, ראשון, ראשון:

מימיני מיכאל, משמאלי גבריאל, לאחינו בני ישראל, רחמנים בני רחמנים, די בכל אתר ואתר, הנה לשלום מר לי מר, אמרתי אעלה בתמר, אקרא לאֵל עלי גומר, נפשי לה' חיכתה, נפלתי מאגרא רמא לבירא עמיקתא, אני הגבר ראה עני, חוט השני, באש שרפוננו, סבוננו גם סבבוננו ואחינו כל בית ישראל יבנו את השריפה, זאת האיפה, יצילנו מאש וממים, יראנו בבנין ירושלים, ובנחמת ציון, אמן כן יהי רצון.

לא טובה השמועה הקרובה, אשר לשמעה תצילנה שתי האזניים, חלחלה בכל מתניים, כל ברכיים תלכנה מים, ולבשו קדרות השמים, כל ראש לחלי וכל לבב דווי, עד בלי די, אוי לנו מים הדין, בעלמא הדין, ומקבלין דין מן דין, איכה ישבה בדד, אהלי שודד, עיר ואם בישראל, הגיע עד שארי שאול, עיר על תלה, גדול כים שברה, אבד סיברה, חס וחלילה, ויצא מבת עירי כל

הדרה, הסר המצנפת והרם העטרה. אם אמרתי אספרה כמו, דברים בגו, תקצר היריעה, ותמעט הידיעה, לכן אקצר בקצירת האומר, והמבין יבין וגומר.

ממרום שלח אש, ורוח שאינה מצויה בראש, רוח סועה מסער, צועה ברב כוחה משער לשער, האש מלבה ואינה מכבה; אש משום חיציו, אש משום גיציו, אש משום ממונו, אש משום עונו, הבערה ללהב יצאת, כולה ולא מקצת, ויתאבכו גיאיות עשן, חדש וישן, אמר ה' מבשן, וייקץ כישן, וכהרף עין, הכל היה לאין, כי אם יהיה לבער קין, כל קנין וענין, לעפר ואפר, מי יתן בספר, וייכתבו מלי, אללי, נשרפו כל מועדי אֵל, קודש ולא חול, בתי כנסיות ובתי מדרשות, לתורה ולתפילה, לנורא עלילה, עד כי יבוא שילה הבית והעליה, כווייה תחת כווייה, כווייה על גבי כווייה, בית וחנות, רחמנא חוס, רפת ודיר, סטיו וחצר, בהמה ועוף, ובני רשף יגביהו עוף, מטלטלים מטלטלין באוויר, טלטלה גבר, כלי חרס וכלי אֶבֶר, כלי חמץ וכלי פסח, מכל חלון ופתח, כסאות ושולחנות, מיטות וספות, כרים וכסתות, מוכין ונוצות, ספסלים ושרפרפים, דליים וטפחים, קדירות וקערות, בקבוקים וכוסות, סכינים וכפות, אלונטיות ומפות, **שסי"ן עם רשי"ן וראשי"ן וריפי"ן, רחי"ן ורני"ן ורשבמי"ן, תוספות, כתרי אותיות, חומשים עם ל"ב ומ"ב פירושים, לכל חפציהם דרושים, עם אלשיך וספורנו, כלי יקר וחזקוני, אבן עזרא ואברבנאל, אור החיים וחוק לישראל, נכי"ן, אכין ורקין, עם רלבגי"ן ורדקי"ן, מלבימי"ן, כשמלה מלבינין, מפורש ושם שכל, כל דכפין ייתי ויכול, משניות עם רעבי"ן, רעווא דרעווין, ותוספות יומטובין, עיניקובין, טבין ועבין, עם הבונה, נענה ועונה, מדרשי רבות ותנחומות, פתוחות וסתומות, ילקוטראובנין וילקוטשמעונין, שולחנארוכן, עם טזי"ן ושכי"ן, רמבמי"ן ורמבני"ן, רשבאי"ן וריטבאי"ן, ספרים יקרים, כרוכים בנסרים, חייאדמים, בעורות אילים מאדמים, ספרי דרוש וחקירה, ספרי מליצה ושירה, מהם דפוסי קיר"ה, מהם דפוסי מדינה, מהם דפוסי קושטנדינא, מהם גם, דפוסי אמשטרדם, מהם דפוסי הורודנא, דפוסי ווילנא, מהם דפוסי זיטומיר, מהם דפוסי איזמיר, מהם דפוסי סודילקוב, דפוסי ברדיטשב, מהם אף דפוס יזפוף, מהם דפוסי סלאוויטא, דפוסי ליטא, מהם דפוסי ליורנא, דפוסי וורונא, דפוסי ברצלונא, דפוסי מנטובא, דפוסי פדובא, דפוסי וונציא, דפוסי פירנצי, מהם דפוסי זולצבך, דפוסי אופנבך, מהם דפוסי דיהרנפורט, דפוסי פראנקפורט, דפוסי ווין, דפוסי ברלין, ספרי יראים וספרי מוסר, מתוקים מדבר ופירות גינוסר, ספרי ח"ן, כל מין דין, ומקבלין דין מן דין, ספרי חסידים, צביים וחמידים, תולדות ותניא, דין הניא, סידורים ומחזורים, הגדות וקינונות, סליחות ותחינות, טליתות וקיטלין, מזוזות ותפילין, עטרות ושופרות, גביעי קידושים, לילבות יבשים, מפות של חלה, נרות של הבדלה, הכל בעירבוביא, פרח כעורבא, כעורב שחור, מפנים ואחור, אוי לעינים שכך רואות, אוי לאזנים שכך שומעות....".**

[קטע באמת מקסים, עשיר בכל כך הרבה מליצות ומשחקי מילים מהתנ"ך ומלשון חז"ל, בתוספת הכינויים המשעשעים לשמות הספרים והמחברים. אוסיף רק הערה אחת: מי שישים לב, חלק מהחרוזים מתקיימים רק בתנאי שקוראים את המילים בהגייה ליטאית. לדוגמה: "ממרום שלח אש, ורוח מצויה בראש" - הוא חרוז רק אם אתה קורא כמנהג הליטאים "בְּרֹאשׁ".]

ירושלים של תמונות

ידידי היקר ברוך יערי, איש אשר רוח בו, אוחז במצלמה מאז שאני מכיר אותו (שזה הרבה שנים). אני זוכר היטב את עבודתו כצלם-עיתונות חרדי, בימים המדממים של הפיגועים בירושלים, בשנים 2000-2004. בשלב מסוים, הוא עשה שינוי עקרוני, זנח את הצילום העיתונאי ובחר, במקום זאת, להשתקע בסמטאותיה של "ירושלים של מעלה", ברחובות הצרים של שכונת "מאה שערים" וסביבותיה - לתור אחר המפגש בין החומר לרוח, לחפש את עקבות העבר בפניהם של ילדים עטורי פאות וילדות עם צמות, להנציח בתמונות את מעגל השנה (כפרות, ארבעה מינים, ל"ג בעומר, חלאקה, אפיית מצות, תשעה באב וכו') ובתוך כך גם לתעד את השרידים האחרונים של "היישוב הישן" - אותם ישישים חרושי פנים שכאילו קפאו בזמן ונתרו מזמנים אחרים.

ילדים במאה שערים

מעלה אחת חשובה יש לברוך יערי על פני צלמי-ירושלים אחרים. אל השכונות והסימטאות הוא לא מגיע כמבקר מבחוץ, כאדם זר, אלא כבן-בית. הוא מכיר את הניואנסים הדקים, את ההבדלים בין החסידויות ובין העדות, את המנהגים השונים, את סדרי התפילות והאירועים של כל קהילה, והחשוב מכל: הוא מכיר רבים מן המצולמים שלו היכרות אישית, ועובדה זו פותחת לו דלתות רבות (פשוטו כמשמעו). במשך השנים פיתח ברוך קשרים אישיים חמים עם בני משפחות ירושלמיות וותיקות, ואלה מצדם הכניסוהו פנימה, לבתי רבנים ואדמו"רים, לתלמודי התורה ולמוסדות שונים, לבתי המדרש החבויים אי-שם מתחת למפלס הרחוב, לבתים ולחצרות. רבים מזקני ירושלים פותחים בפניו את מעונם, תורמים לו בעין יפה מזמנם, ומסכימים בחיוך שותק שיצלם אותם מכל כיוון וזווית אפשרית.

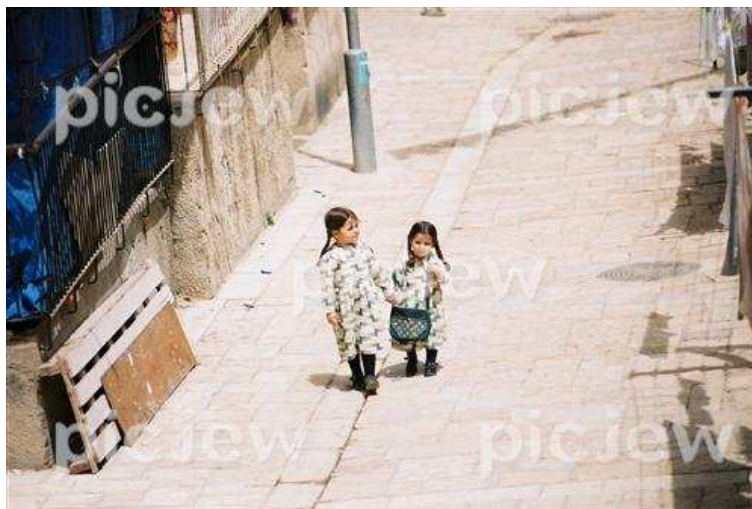
בחיידר

מלבד העובדה המשמחת שברוך התחתן לפני כשבוע (מזל טוב והרבה אושר!), הוא שוקד כרגע על הוצאת ספר אלבומי מהודר עם צילומים מובחרים שלו. הספר (שראיתי את חלקו) מסודר לפי חדשי השנה, ומביא תיעוד אותנטי של הווי חיים שלם, תוסס וססגוני, ולעתים לא מוכר.

ילדות במאה שערים

כדי שתוכלו "לטעום" מעט מצילומיו, הבאתי כאן כמה שמצאו חן בעיני. (חלקם נלקחו מהאתר www.picjew.com אליו העלה ברוך חלק מן התמונות שצילם). תהנו.

ועוד ילדות...

התרת נדרים בערב ראש השנה

בדרך לתפילת יום כיפור

חופש אחר הצהריים - כיתה א'

בתי אונגרין

בתי ניטין

רחוב חיי אדם

מישהו סידר לברוך את נקודת התצפית הבאה.

זוהי סעודת "מלווה מלכה" במוצאי שבת, שהוכנה עבור האדמו"ר מספינקא בביתו:

וכאן האדמו"ר בבגדי שבת, לאחר שסיים את הסעודה, מעלה על הכתב את כל מה שהתחדש לו בשבת על פרשת השבוע:

תמונות נוספות, ניתן לראות באתר הנ"ל וגם לחכות בציפיה לצאת הספר.

* * *

הערה קטנה בעקבות המאמר של הרב פייבלזון על הגימטריה בגיליון הקודם:

מצאתי השבוע כי תוספות בחולין (דף כח, א, ד"ה ועל) משתמשים במילה "גימטריה", כתחליף למונח "נוטריקון", וזה קצת מפליא (לא בדקתי אם העירו על כך, ואשמח לשמוע הסברים).

זה לשון התוספות:

"יש מפרשים דדריש בגימטריה ד'כאשר', אל"ף - אחד בעוף, שי"ן - שנים בבהמה, רי"ש - רובו של אחד כמוהו....".

לסיום, איחול ב"נוטריון":

תז"ל רנ"ו

זה איחולי לכם, קוראי "נוטריקון", לקראת השנה החדשה.

שהרי כך כתב רבי חיים פלאג'י בספרו "מועד לכל חי" (סימן יא):

"הכותב אגרת לחברו בחודש הזה (=אלול), יכתוב בראש האגרת לשנה טובה תכתב, או תז"ל רנ"ו...".

מועד: ס' יא לכל חי עז
 סכונת אגרת לחבירו בחדש סוכה יכתוב בראש
 האגרת לשנה טובה חכתב או תו"ל רנ"ו ועיין
 בא"ט, וכלל יעשה בחשרי ובסאר מועדי רגל לכתו
 דיוכה לשנים רבות. היכא להוץ כותב אגרת סמוך
 לרגל

אז, תז"ל רנ"ו = תזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

אוי"ר = אמן וכן יהי רצון.

מסע ביבליוגרפי - מאת אלי שטרן.

חלק מהמידע/תמונות באדיבות "קדם" - בית מכירות פומביות בע"מ (הזכויות שמורות). הערות מתקבלות בשמחה, וכך גם מצטרפים לרשימת התפוצה.

בוטריקוז